

Zapiski o sodobni slovenski dramatiki XV. — Alenka Goljevšček: Pod Prešernovo glavo

Tone
Peršak

Tudi igre Alenke Goljevšček, ki jo je kot svojo prvo uprizoritev sezone 1984/85 uspešno uprizorilo MGL, se lotevamo izhajajoč iz predpostavke, da sleherni literarno delo tako rekoč zahteva ustrezen način kritiške ali esejistične obravnave, in da se je tudi te igre smiselno lotiti predvsem v kontekstu nenavadno naklonjenih odzivov občinstva na dobesedno vsaki predstavi.

Ob tem je treba poudariti, da gre za eno redkih slovenskih gledaliških uprizoritev, katere ponovitve so razprodane za dva meseca vnaprej. Ljudstvo (občinstvo MGL, najbrž lahko upoštevamo kot dovolj kvalificiran statistični vzorec za slovensko ljudstvo) se potemtakem tudi z zelo pogostimi in pri nas že skoraj pozabljenimi aplavzi ob odprti zavesi množično opredeljuje za besedila in uprizoritve, ki je, kot je mogoče slišati po vedno dobro obveščenih kuloarjih, izzvala tudi nekaj malega slabe volje v političnih krogih. Kakorkoli že mislimo o gledališču — naj se strinjamo z zahtevo, da bodi gledališče tako rekoč zrcalo življenju ali sprejmemo Duvignaudovo trditev, da gledališče konkretizira in sežema v obliko sporočila kolektivno skušnjo skupnosti, in tako parafraziramo Aristotela, da gledališče razumljivo formulira vzgibe in zakonitosti dogajanja sveta in te zakonitosti prezentira (jih daje v spoznanje in vednost) —, vsekakor si moramo priznati, da v tem primeru gledališče očitno avtentično potrjuje skušnjo večine gledalcev, sicer odzivi ne bi bili takšni, kakršni so. Sleherne ponovitve pomeni tako nekakšno plebiscitarno pritrditev stališču uprizoritve, ki je zelo kritična do birokracije in politokracije, ki nam, kot nas prepričujeta besedilo in uprizoritev, kljub in navkljub samoupravljanju dejansko vladata. Občinstvo nedvoumne izjave oseb o tem nagrajuje z aplavzi.

Temo in vsebino teksta in uprizoritve bi lahko opredelili z več vidikov. Če bi vztrajali pri najbolj neposredni in dobesedni denotaciji, bi morali najprej povzeti niz dejanskih dogodkov. Na tej ravni prikazuje delo v prvi vrsti kolektiv ene od ljubljanskih gimnazij, imenovane Gimnazija Franceta Prešerna, ob prehodu v sistem usmerjenega izobraževanja, ki pomeni za to gimnazijo prekvalifikacijo v srednjo šolo kulturološke smeri. Iz neznanih razlogov (edini omenjeni razlog je ukaz »od zgoraj«) se mora šola izseliti iz dotedanjih prostorov in se preseliti v predmestje v zgradbo, v kateri domuje tudi srednja šola za prihodnje kovinarje. Kolektiv na to odločitev ne more vplivati. Odločal naj bi se lahko le še o tem, ali naj se (zlasti uprava) združi v enotno delovno

skupnost s kolektivom kovinarske šole ali ne. Kljub temu se dijaki in kolektiv na pobudo skupine dijakov odločijo za referendum, na katerem glasujejo »za« oziroma »proti« selitvi in združitvi s kovinarji. Za upravnopolitične strukture (v delu spoznamo zlasti dva funkcionarja/uradnika SIS za izobraževanje) pomeni odločitev večine za »proti« neuspeh referenduma in povod, da začno postopek za razveljavitev referenduma (in priprav za sklic novega) ter prepričevanja in tudi izsiljevanja odločilnih posameznikov (profesorjev in dijakov), naj se naslednjič odločijo za selitev in združitev. Hkrati pride še do neljube afere, ki jo nehote povzroči uporen dijak, sin funkcionarja z izobraževalne skupnosti, ki lomi odpor njegovih sošolcev in profesorjev. Vasko Dimnik porišo šolo s simboli (črn kljukast križ, prerisan z rdečim srpom in kladivom v krogu), ki naj bi pomenil, da med fašizmom in komunizmom ni razlike, in jo popiše z dvoumnimi kraticami in gesli. Eno od njegovih kratic si najprej razloži kot izraz vdora klerikalizma na šolo le samozaščitno zagrizena članica ZK in pomočnica ravnatelja Marija Bertoncelj, imenovana tudi Marija Hilf, za njo store enako še vsi tisti, ki jim ob zapletu na šoli to pride kot naročeno. Krivdo za to pa pripišejo profesorici Zori Vadnal, ki je v podporo in korist pouku umetnostne vzgoje večkrat organizirala dijaške ekskurzije po slovenskih cerkvah, ker je pač prav v cerkvah mogoče videti najzanimivejše primere arhitekture, slikarstva in kiparstva starejših dob. Čeprav je Zora Vadnal dokazano zavedna komunistka, bivša taboriščnica itn., ji vendarle naprtijo preiskavo in krivdo za težave s šolo, ker je bila tudi ona med glasnejšimi nasprotniki selitve. Pristojni organi in tovariši uspešno zlomijo odpor še nekaterih drugih. Vihar se pomiri in ob koncu šolskega leta se profesorji z grenkobo poslavljajo od svoje stare šole. Nekateri odhajajo v pokoj, drugi v nov skupni »dom« s kovinarji. Skratka, gre za celo vrsto notranjih dram in osebnih/človeških porazov (Ravnatelj, Zora Vadnal, Lojze Hribnik kot predsednik sindikata, prof. SLO Jovan Milič-Gedja kot bivši partizan itd.), za nerazrešljivi generacijski spor itn. V bistvu pa gre vendarle v prvi vrsti za dramo oziroma celo tragedijo samoupravljanja; za dramo ljudi, ki so v samoupravljanje verjeli ter zaupali in želeli prav samoupravno uveljaviti svoj interes in skupno voljo, pa so jih izigrali. Pomenljivost sporočila je tem večja, ker je pač jasno, da besedilo sicer umetniško ustrezno, čeprav z mnogimi satiričnimi poudarki in posrednimi aluzijami, obravnava resnične dogodke in ljudi, prikazane na način, ki mu nikakor ni mogoče očitati žaljivosti, zlonamernosti, blatenja časti ali česa podobnega. Kot posebno kvaliteto teksta je treba navesti to, da je avtorica v vseh osebah, tudi v izvrševalcih (birokratske) oblasti, torej v ljudeh, ki so po svoji funkciji in delovnem mestu v primeru potrebe (potrebe oblasti, ki je navsezadnje vendarle brezosebna, kajti vsakdo ima nad seboj še višjega) brezdušni manipulanti in eksekutorji, videla tragične razsežnosti njihovih eksistenc, npr. nemoč in temeljno človeško nerazumevanje, celo zgroženost očeta, sicer od oblasti opoje-nega in ciničnega funkcionarja Dimnika, ob soočenju s sinom, ki je meso njegovega mesa, a mu je vendar tujec in sovražnik, ali pregorečnost pomočnice ravnatelja Marije Hilf, hčere starega revolucionarja, stalinista, ki je preživel Goli otok, ki si prizadeva, da bi skozi svojo stransko pravovernost rehabilitirala očeta. Prav ta kompleksnost v zasnovi likov

omogoča avtorici, da se izogne nevarnosti, v katero bi ob odločitvi za dokaj satirično (mestoma komično) obravnavo problematike lahko zašla, namreč v tipološko in zgolj črno-belo zasnovno in razpostavitev oseb. S posluhom za notranje drame oseb se je tej nevarnosti uspešno izognila. Tipološki pristop k oblikovanju likov bi delo tudi žanrsko prekvalificiral, s čimer bi gotovo izgubilo del svoje zavezujočnosti. Svet, ki ga »kratkočasna žaloigra« ali komikotragedija (če lahko uporabimo Shakespeareov izraz iz Hamleta) Pod Prešernovo glavo prikazuje, je po temtakem svet naše sedanjosti, svet nesrečne šolske reforme in še bolj nesrečnih »skupnih jeder«, saj bomo z (verjetno) uveljavitvijo le-teh dokončno rekli »Zbogom Evropa«, kot pravi v igri Alenke Goljevšček prof. Igor Zatočnik. To je torej svet naše vsakdanjosti, prikazan kot svet tragičnega razkola med teorijo in prakso samoupravljanja in še bolj tragičnega razkola v ljudeh kot razkola med človekom-osebnostjo z lastno voljo in pametjo in človekom-osebo, ki pripada sistemu in družbenemu redu, ki funkcionira mimo teženj posameznika (in manjših skupin) in dostikrat v njegovem imenu celo proti njegovim težnjam. Ideja, na katero pravzaprav vsi prisegajo, se je institucionalizirala v politični sistem in tako materializirana izključuje in diskvalificira celo najzvestejše zagovornike. Z institucionalizacijo in materializacijo ideje začnejo veljati zakonitosti politike, ki jih preprosto razloži ena od oseb, ko pravi, da si nekdo »zgoraj« nekaj zamisli in nato ta zamisel, ne glede na vse možne pomisleke in prigovore, postane zakon. V sistemu, ki — čeprav le na videz — temelji na ideji, se nujno uveljavi princip hierarhije (večje ali manjše oddaljenosti od ideje), ki je zelo podobna cerkveni. Resnično šteje samo interes družbe (sistema kot materializirane ideje), ki je kot skupnost posameznikov nekaj povsem imaginarnega in le redko ter v zelo izjemnih trenutkih občutenega, zato pa je hkrati tembolj realna in objektivna kot država, kot upravno-politični sistem, katerega osnovni namen je, da se obdrži. Posledica tega je, da ne more in ne sme priznavati svojih napak oziroma svoje napake (zgrešene zamisli) realizira tudi v škodo družbe v prvotnem pomenu besede kot skupnosti posameznikov, celo zoper njihovo voljo. Vse to je posledica tega, da pomeni družba kot sistem utelešenje in materializacijo ideje, ki nadomešča ali vsaj naj bi nadomestila nekdanje medije združevanja (rodovno-krvne zveze, boga, gospodarsko-varnostni interes itd.). Mehanizem tega dogajanja razkriva besedilo Pod Prešernovo glavo kot neke vrste zakonitost. Na eni strani je šolski kolektiv kot skupnost posameznikov/osebnosti s skupnimi interesi. Ta skupnost še ni tako obsežna, da bi moral posameznik z njo občevati prek posrednikov, medtem ko družba kot sistem lahko funkcionira le tako, da občuje posameznik, del skupnosti, z lastno skupnostjo prek niza posrednikov od uprave do političnega vodstva, policije, vojske itd. Znotraj kolektiva se še lahko realizirajo in usklajujejo posamezni interesi kot skupni. V občevanju s sistemom pa posameznik nujno trči ob posrednike, zaščitnike in razlagalce ideje, utelešene v sistemu, ki je na videz utemeljen z idejo, v resnici (v praksi) pa je utemeljen le sam v sebi in biva kot nenehna reprodukcija samega sebe, si izmišljuje vedno nove dokaze (zakone, ukrepe, sovražnike, napredek itd.) svoje utemeljenosti. Posredniki pa udeležujejo potrebo sistema po samoohranitvi in samoutemeljitvi in se tako nujno vse pogosteje obračajo zoper

posamezne interese, ki že s svojim pojavljanjem načenjajo shemo sistema. Paradoksalno pri tem je, da so ti posredniki (zlasti politiki) lahko celo izvoljeni kot zastopniki (delegati) ljudstva, skupnosti posameznikov, vendar se z vključitvijo v hierarhijo sistema obrnejo zoper interese družbe kot skupnosti posameznikov, v korist družbe kot politično-upravnega sistema in tako nemalokrat zastopajo celo stališča in izvajajo ukrepe, ki so celo v nasprotju z idejami, na katerih naj bi temeljila družba. Igra Pod Prešernovo glavo je tako tudi analiza in prikaz družbenega sistema v vsej njegovi paradoksalnosti in tragičnosti, na najboljši možni način poosebljeni v liku birokrata Dimnika.

Po drugi strani pa ta »komikotragedija« omogoča pristno ljudsko gledališče, katerega temeljna značilnost nikakor ni nujno komičnost ali celo burkaštvo, kot si včasih kdo misli, temveč je to v prvi vrsti neposredno odzivanje na družbeno dogajanje, ki v danem trenutku najbolj prizadeva ljudstvo, kot je to veljalo npr. za gledališče Aristofana ali Commedie dell'arte. Pri tem je treba poudariti, da postopek avtorice v marsičem spominja na delovne postopke skupin gledališča Commedie dell'arte, čeprav ta postopek v našem času in naših razmerah vodi do precej drugačnega rezultata. Commedia dell'arte je cvetela v času, ko se je posameznik kot avtonomna osebnost (subjekt) šele osvobajal, danes živimo v času, ko se obseg dejanske svobode (avtonomije) osebnosti nezadržno krči in besedilo Alenke Goljevšček pomeni tudi prikaz, kako politično-upravni sistem na vse možne načine oži prostor, kjer naj bi se uveljavljale svobodne, avtonomne osebnosti. In podobno, kot si avtorji in gledalci besedil/predstav Commedie dell'arte niso belili glav z vprašanjem o »večnosti« tem in umetniškosti del, ki so jih igrali ali gledali, tako se tokrat tudi mi ne sprašujemo in ne sodimo o specifičnih umetniških kvalitetah (umetniškosti) besedila Alenke Goljevšček. V tem spisu nas je besedilo zanimalo le kot predloga za živo in aktualno gledališče politične narave, kakor se odzivajo nanj tudi gledalci.

Slovenska filmska iskanja

Viktor
Konjar

Resonance, ki jih povzročata rojevanje in življenje sedanjih slovenskih filmov, še zdaleč niso tako trdne, samoumevne in enovite, kot so odmevi na temeljna literarna, gledališka ali likovna in glasbena dognanja in dogajanja. Povsem očitno je namreč, da naš film, kot najmlajša med umetnostmi, v nasprotju z drugimi izraznimi mediji, nekako še zmerom ni našel sam sebe; zdi se,

kot bi bil še vedno na ne povsem trdnih tleh, in ne vedel natanko, kaj bi s seboj in kaj je njegova prava domena. To ne zadeva zgolj vnanih okoliščin njegovega nastajanja in plasmaja, predvsem financiranja in organizacije, ki sta sicer tudi vzrok, a hkrati posledica neustaljenosti